

УДК 811.161.2

Л.М. КОЛІБАБА, кандидат філологічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: kolibaba79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>

В.М. ФУРСА, кандидат філологічних наук, старший науковий
співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: v_fursa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7862-1542>

КРУГЛИЙ СТІЛ ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ, ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ІВАНА РОМАНОВИЧА ВИХОВАНЦЯ

9 жовтня 2025 року виповнилося 90 років від дня народження одного з найвидатніших українських граматистів другої половини XX — початку XXI ст., дослідника-новатора, теоретика, лінгвоукраїніста, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора, лауреата двох іменних академічних премій — премії НАН України імені І.Я. Франка та премії НАН України імені О.О. Потебні, перекладача, поета **Івана Романовича Вихованця**.

Із нагоди цієї події працівники групи граматики відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України організували і провели 21 жовтня 2025 року круглий стіл, за яким зібралися учні, колеги та послідовники Івана Романовича, а також поціновувачі його багатогранного наукового доробку.

У роботі круглого столу взяли участь граматисти з Інституту української мови НАН України та викладачі закладів вищої освіти України: Волин-

Цитування: Колібаба Л.М., Фурса В.М. (2025). Круглий стіл до 90-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Івана Романовича Вихованця. *Українська мова*, 4 (96), 101—107.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

ського національного університету імені Лесі Українки, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Запорізького національного університету, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Проблематика круглого столу охопила основні ідеї, що їх досліджував і розвивав І.Р. Вихованець у своїх численних граматичних працях. Науковий захід умовно було поділено на дві частини — синтаксичну та морфологічну. Усього заслухано 14 наукових доповідей.

Відкрила засідання круглого столу доктор філологічних наук, професор завідувач відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України К.Г. Городенська. Вона наголосила, що мета організованого зібрання — ушанувати світлу пам'ять І.Р. Вихованця, усеохопно та об'єктивно схарактеризувати його великий і багатогранний науковий доробок, визначити перспективи розвитку тих напрямків граматики української мови, які свого часу він сформував.

Із вітальним словом до учасників круглого столу звернувся директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор **П.Ю. Грищенко**. Він проаналізував роль І.Р. Вихованця в розвитку граматичної теорії середини ХХ — початку ХХІ ст. і його основні досягнення та здобутки, а також заакцентував на потребі подальшого досліджування граматики української літературної мови в контексті європейського та світового мовознавства.

Першу частину круглого столу, присвячену синтаксичній проблематиці в доробкові І.Р. Вихованця, розпочала доктор філологічних наук, професор **К.Г. Городенська**. В оглядово-узагальнювальній доповіді «**Граматична теорія І.Р. Вихованця: новаторство і традиція**» вона систематизувала основні вияви новаторства граматичної теорії І.Р. Вихованця, з'ясувала сутність нових трактувань проблем граматики української літературної мови, зроблених доповнень і корекцій. Доповідачка наголосила на тому, що «усі свої творчі зусилля І.Р. Вихованець спрямував на усунення наявних непослідовностей та суперечностей у розвитку граматичної думки, на створення логічної, граматичної теорії, опертої на переконливі аргументи. Він випрацював такі розв'язання багатьох проблем української граматики, які вирізняються на тлі традиційних трактувань своєю новизною, що дає законні підстави констатувати незаперечне новаторство його граматичної теорії».

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор **А.П. Загнітко** (Донецький національний університет імені Василя Стуса) схарактеризував свого вчителя як «фундатора граматичної теорії», «творця граматичної галактики», «видатну постать у світовому мовознавстві». У доповіді «**Інноваційність семантико-синтаксичного підходу І.Р. Вихованця**» він зосередив увагу на аналізові суті та закономірностей семантико-синтаксичного підходу, що його започаткував І.Р. Вихованець в українському мовознавстві. На думку доповідача, завдання сучасних поціновувачів наукових ідей відомого лінгвоукраїніста полягає в ретельному вивченні спадщини

І.Р. Вихованця, оцифровуванні його праць та перекладанні їх іншими мовами, удоступнюючи для іноземних дослідників.

Доктор філологічних наук, професор **Р.О. Христіанінова** (Запорізький національний університет) виголосила доповідь **«Складнопідрядні речення в контексті граматичної концепції професора І.Р. Вихованця»**, у якій докладно проаналізувала основні періоди зародження та розвитку теорії складнопідрядного речення в українському мовознавстві загалом і спробувала виокремити на цьому тлі новаторство підходу І.Р. Вихованця до типології та суті складнопідрядних речень.

Доктор філологічних наук, професор **М.І. Степаненко** (Національний університет біоресурсів і природокористування України) зазначив, що І.Р. Вихованець став величиною, яка об'єднала та згуртувала мовознавчий світ, концептуалізувала українську граматику в європейський простір і вивела її на світові овиди. У доповіді **«Безсполучникові складні речення в концептуальному викладі І.Р. Вихованця: гармонія традиції і новаторства»** він зауважив, що в науковому доробкові І.Р. Вихованця ємно, повно та системно представлена «гармонія традицій і новаторства, гармонія логіки і мовознавства, гармонія формально-семантичного, семантико-синтаксичного і комунікативного зрізів речення як багатовимірної одиниці». Теорія І.Р. Вихованця про безсполучникові складні речення з недиференційованим складним зв'язком між частинами, за висновками доповідача, потребує уточнення, доповнення і розвитку, що стане вагомим внеском у граматичну теорію української літературної мови, зокрема в теорію складного речення.

Доктор філологічних наук, професор **М.О. Вінтонів** (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка) запропонував увазі учасників круглого столу доповідь **«Актуальне членування речення у граматичній концепції І.Р. Вихованця»**, у якій відзначив, що у працях І.Р. Вихованця спектр питань, пов'язаних з актуальним членуванням речення, досить широкий: поглиблено аналіз щодо взаємоприспосовування формально-граматичного, семантико-синтаксичного і актуального членування речення; відповідно до комунікативного завдання на матеріалі сучасної української літературної мови описано дві частини речення — тему і рему; прокоментовано основні засоби вираження актуального членування, зокрема й граматичні, порядок слів, інтонацію; уведено поняття комунікативного центру висловлення і, найважливіше, започатковано кількаступеневість в аналізі темо-ремного членування.

Доктор філологічних наук, професор **О.Г. Межов** (Волинський національний університет імені Лесі Українки) зазначив, що наукова діяльність І.Р. Вихованця є взірцем глибокої ерудиції, послідовності у відстоюванні національної самобутності української мови та невтомного служіння рідному слову. У доповіді **«Типологія та функції мінімальних синтаксичних одиниць у граматичній концепції І.Р. Вихованця»** він схаактеризував типологію мінімальних синтаксичних одиниць — синтаксем, яку випрацював на оригінальних засадах І.Р. Вихованець, і відзначив, що ця типологія базових предикатних, субстанційних і вторинних предикатних синтаксем струнка

та логічна. Неоціненним внеском І.Р. Вихованця в синтаксичну науку, зауважив О.Г. Межов, є ґрунтовне досліджування семантичних процесів ускладнення синтаксем, унаслідок яких постає низка складних одиниць: суб'єктно-об'єктних, суб'єктно-інструментальних, суб'єктно-локативних та ін. Випрацьована концепція семантичної організації речення перебуває в постійному розвитку та вдосконаленні, її взято за основу багатьох сучасних семантико-синтаксичних студій.

Кандидат філологічних наук, доцент **Н.Г. Горголюк** (Інститут української мови НАН України) у доповіді «**Іменникові словосполучення у функційно-синтаксичній концепції І.Р. Вихованця**» проаналізувала синтаксичний механізм творення підрядних і сурядних іменникових словосполучень, який проілюструвала фактичним матеріалом, дібраним із поезій Івана Романовича. Ніна Георгіївна звернула увагу на новий функційно-семантичний підхід І.Р. Вихованця до трактування словосполучення як синтаксичної одиниці-конструкції дериваційного типу, що функціює в ускладненому реченні, а її компоненти поєднані і сурядним, і підрядним зв'язком. На думку доповідачки, концепція І.Р. Вихованця не лише окреслює нові наукові овиди, а й може послугувати надійним підґрунтям для подальшого розпрацювання теорії словосполучення.

Кандидат філологічних наук, старший дослідник **Л.М. Колібаба** (Інститут української мови НАН України) зосередила увагу на концепції синтаксичних зв'язків І.Р. Вихованця, зокрема його нетрадиційному підході до витлумачення суті граматичного керування. У доповіді «**Синтаксичний зв'язок керування у граматичній теорії І.Р. Вихованця**» вона спробувала оцінити ідеї І.Р. Вихованця з погляду практики і зробила висновок, що «вузький», валентно зумовлений підхід до витлумачення суті керування, який він започаткував в українському мовознавстві, справді дає змогу встановити чіткі межі керування, а тому є надзвичайно важливим для лексикографічної практики і передовсім для укладання граматичних словників. Доповідачка наголосила на тому, що результатом практичного втілення граматичної теорії І.Р. Вихованця стало наукове видання «Словник дієслівного керування», у якому вперше в сучасному українському мовознавстві на засадах семантико-синтаксичної валентності проаналізовано граматичне керування дієслів та системно описано типове для сучасної української літературної мови морфологічне вираження значеннєво залежних від них форм іменникових компонентів.

Під час другої частини круглого столу заслухано цикл доповідей, присвячених морфологічним проблемам, що їх розв'язував у своїх працях І.Р. Вихованець.

Доктор філологічних наук, професор **І.А. Мельник** (Волинський національний університет імені Лесі Українки) у доповіді «**Концепція частин мови у творчому доробку І.Р. Вихованця**» схарактеризувала семантико-граматичний підхід до класифікації одиниць мови, що його запропонував Іван Романович. Він поділив ці одиниці на класи відповідно до того, як вони виявляють набір різнорідних критеріїв: семантичний, синтаксичний, морфологічний, логічний і словотвірний. Це, за спостереженнями доповідач-

ки, дало змогу І.Р. Вихованцеві запропонувати новітню оригінальну і виструнчену класифікацію частин мови, що на протигагу традиційній класифікації об'єднала п'ять класів повнозначних слів, нечастиномовні службові слова-морфеми та нечастиномовні слова-речення. Ірина Анатоліївна наголосила на тому, що І.Р. Вихованець не надав окремого частиномовного статусу займенникам, оскільки за семантичними, синтаксичними та морфологічними ознаками вони дублюють іменники, прикметники, прислівники та числівники, на підставі чого науковець поділив їх на підкласи займенникових іменників, займенникових прикметників, займенникових прислівників та займенникових числівників.

Доктор філологічних наук, професор **С.О. Соколова** (Інститут української мови НАН України) зосередила увагу учасників засідання на тому, що Іван Романович планував створити «на міцних теоретичних засадах національно орієнтовану граматику», яка б відображала риси саме української мови, відбивала її національну специфіку. У доповіді **«Національна специфіка українського дієслова в теоретичних працях і практичних порадах І.Р. Вихованця»** Світлана Олегівна зазначила, що він був залюблений в українське слово і прагнув не тільки теоретично обґрунтувати наукові ідеї, а й подати практичні рекомендації щодо вживання тих чи тих слів, конструкцій, граматичних форм, зокрема дієслів, у жанрі мовних мозаїк, які об'єднав у науково-популярному виданні «Розмовляймо українською». Доповідачка продемонструвала на прикладі деяких мозаїк, як тісно переплітаються теоретичні положення і практичні рекомендації І.Р. Вихованця.

Доктор філологічних наук, професор **М.С. Скаб** виокремив такі визначальні риси наукової постаті І.Р. Вихованця: «українськість, системність, уміння бачити проблему і знаходити шляхи та способи її розв'язання». Мар'ян Степанович виголосив доповідь **«“Асистемність” часткового як вияв загальної системності (проблеми зверненої мови у граматичній концепції І.Р. Вихованця)»**, у якій проаналізував синтаксичні проблеми вокатива, що їх порушував Іван Романович: основні типи мікроконтекстів зверненої мови, їхні первинні та вторинні формально-граматичні вияви, семантико-синтаксична природа та особливості варіативності вокативної синтаксеми, специфіка формально-граматичної репрезентації засобів зверненості (апеляції) у сучасній українській мові (підметовість вокатива в реченнях із присудками-імперативами, типологія вокативних речень) тощо.

Доктор філологічних наук, професор **Н.М. Костусяк** (Волинський національний університет імені Лесі Українки) у доповіді **«Категорія ступенів порівняння в лінгвістичній парадигмі професора І.Р. Вихованця»** зазначила, що «своєрідність та безсумнівну цінність наукових студій професора І.Р. Вихованця увиразнює неординарне розв'язання складних проблем, зокрема й оновлений, зорієнтований на семантико-синтаксичну кваліфікацію опис двограмемної категорії ступенів порівняння». Вона констатувала, що він спростував загальноприйнятту концепцію про словозмінний характер ступеневих прикметників і надав цій категорійній величині спочатку морфолого-словотвірного, а згодом — морфолого-синтаксико-словотвірного статусу.

Саме це й засвідчує динаміку наукових пошуків лінгвіста, його прагнення до вдосконалення висунутих раніше теоретичних положень.

Доктор філологічних наук, професор **В.М. Ожоган** (*Національний університет «Києво-Могилянська академія»*) завжди «з великою шанобою згадує Івана Романовича і пишається з того, що є вихованцем Вихованця, який з-поміж інших проблем морфології заторкував і питання грамеми давноминулого, або передминулого, часу та хотів повернути її до категорії часу дієслова». У доповіді «**Грамема давноминулого часу в історії українського мовознавства**» Василь Михайлович схарактеризував три періоди становлення і розвитку граматичної термінології, а також проаналізував граматики ХІХ ст., де подано потрактування давноминулого часу.

Кандидат філологічних наук **В.М. Фурса** (*Інститут української мови НАН України*) у доповіді «**Проблема нульової відміни в українському мовознавстві**» порушила питання різних підходів до іменникового типу відмінювання. Вона зазначила, що на протигагу традиційному українському мовознавству, у межах якого розрізняють чотири основні відміни іменника, І.Р. Вихованець теоретично обґрунтував виокремлення іменникової нульової відміни, або іменникової відміни з нульовою флексією. Ця відміна іменників ґрунтована на загальноіменникових граматичних характеристиках — категоріях роду, числа та відмінка, істот / неістот, що мають морфологічне вираження. Іван Романович уналежнив до нульової відміни іменники іншомовного походження (загальні та власні назви) і українські іменники (власні назви та загальні), які мають омонімічні відмінкові форми однини і множини та для яких характерна нульова флексія під час словозміни.

Завершила круглий стіл презентація нещодавно опублікованої збірки поезій І.Р. Вихованця «**Святімо рідним словом душу**». Доктор філологічних наук, професор **Т.Є. Масицька** (*Волинський національний університет імені Лесі Українки*) ознайомила учасників круглого столу з маловідомою поетичною сторінкою творчого життя ґраматиста-теоретика. Вірші Івана Романовича декламував студент ІІІ курсу факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки **Ілля Лященя**.

Підбивши підсумки роботи круглого столу, К.Г. Городенська констатувала: «І.Р. Вихованець — один з найвидатніших українських ґраматистів ІІ половини ХХ — початку ХХІ ст., ґраматист-теоретик, ґраматист-новатор, який зробив вагомий творчий внесок у розвиток ґраматичної теорії українського мовознавства, який прагнув поставити його в контекст європейського та світового мовознавства, чие ім'я золотими літерами сяє на скрижалях українського мовознавства».

Ми красно дякуємо всім, хто долучився до круглого столу, і сподіваємося на подальшу плідну співпрацю у вивченні й розбудові всіх тих напрямків розвитку ґраматики української мови, які свого часу сформував і глибоко дослідив Іван Романович Вихованець.

Із записом засідання круглого столу можна ознайомитися на сторінці Інституту української мови НАНУ за покликанням: <https://iul-nasu.org.ua/>

Наукову хроніку отримано 30.10.2025

Larysa Kolibaba, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher, Senior Researcher in the Department
of the Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine

4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine

E-mail: kolibaba79@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>

Valentyna Fursa, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of the Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine

4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine

E-mail: v_fursa@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7862-1542>

ROUND TABLE COMMEMORATING
TO THE 90TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH
OF IVAN ROMANOVYCH VYKCHOVANETS,
CORRESPONDING MEMBER OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE, DOCTOR
OF SCIENCES IN PHILOLOGY, PROFESSOR